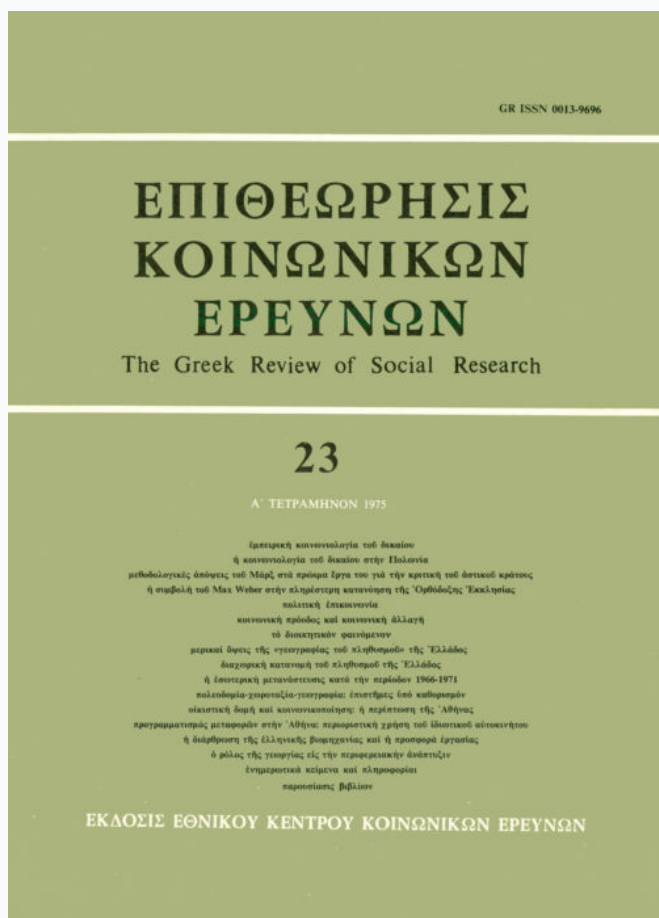

The Greek Review of Social Research

Vol 23 (1975)

23 A'

Οικιστική δομή και κοινωνικοποίηση: Η περίπτωση της Αθήνας

Ευστάθιος Σορώκος

doi: [10.12681/grsr.485](https://doi.org/10.12681/grsr.485)

Copyright © 1975, Ευστάθιος Σορώκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Σορώκος Ε. (1975). Οικιστική δομή και κοινωνικοποίηση: Η περίπτωση της Αθήνας. *The Greek Review of Social Research*, 23, 142–149. <https://doi.org/10.12681/grsr.485>

οίκιστική δομή καί κοινωνικοποίηση

Ἡ περίπτωση τῆς Ἀθήνας

τοῦ

Ε. Σορώκου

*Δρος Κοινωνικῆς Γεωγραφίας
Πανεπιστημίου Παρισίων*

*Ἐπιμελητοῦ Ἑρευνῶν Ἀνθρωπογεωγραφίας
τοῦ ΕΚΚΕ*

Ἡ οίκιστική δομή τῆς πόλης ἐξετάζεται συνήθως σὲ συνάρτηση μὲ ποικίλους παράγοντες, ὅπως π.χ. ἡ ἀξία τῶν οἰκοπέδων, ἡ οἰκονομικὴ ὑποδομὴ καὶ οἱ ἀστικές λειτουργίες (fonctions urbaines). Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὰ βασικὰ χαρακτηριστικά μιᾶς ὀρισμένης οίκιστικῆς διάρθρωσης, ἀλλὰ θὰ ἦταν σφάλμα νὰ θεωρηθοῦν εἴτε σὰν ἀπλὲς προϋποθέσεις εἴτε σὰν συνέπειες τῆς οίκιστικῆς αὐτῆς διάρθρωσης, γιατί ἡ τελευταία θὰ πρέπει νὰ ἐξετάζεται κυρίως σὰν κοινωνικὸ φαινόμενο ἐνιαῖο, πρᾶγμα ποὺ προσδίδει στὶς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις ὀργανικὴ συνοχή. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν ἡ ἐξέλιξη καὶ μεταβολὴ τοῦ χώρου νὰ μελετῶνται σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω προκειμένου νὰ μπορούμε νὰ καταλήξουμε σὲ γενικώτερα συμπεράσματα. Ἡ ἐννοία τῆς ὀλοκληρωμένης τῶν τμημάτων τοῦ χώρου, σὲ ἐνιαῖο σύνολο (πόλη¹), προϋποθέτει ἀνάλογη ἀντιμετώπιση.

Στὴ γενική του θεώρηση τὸ οίκιστικὸ φαινόμενο ἐξελίσσεται πρᾶγματι μέσα στὸν χρόνο καὶ τὸν χρόνο σὲ ἀλλεπάλληλες φάσεις ἐντατικοποίησης ἢ χαλάρωσης τῆς οίκιστικῆς δομῆς καὶ μὲ σχετικὴ κανονικότητα γύρω ἀπὸ ὀρισμένα σημεῖα ἀναφορᾶς. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν νὰ μελετηθοῦν:

- α) Ἡ νομοτέλεια τῆς οίκιστικῆς μεταβολῆς.
- β) Οἱ ποιοτικὲς ἀναδιαιρέσεις ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο, στὰν αὐτὲς ληφθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς γενικώτερης νομοτέλειας τοῦ οίκιστικοῦ φαινομένου.

Θὰ προτιμούσαμε πάντως νὰ θέσουμε ἐδῶ τὶς ἀρχὲς μιᾶς ἀνάλογης ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, προκειμένου νὰ ἀναφερθοῦμε πρὸς κάτω στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τῆς Ἀθήνας.

Ἀνάλογες βασικὲς σκέψεις ἀπὸ ὅπου μπορούμε νὰ ξεκινήσουμε εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Ὑπάρχει νομοτέλεια στὴν ἐξέλιξη τοῦ οίκιστικοῦ φαινομένου ποὺ ἐκδηλώνεται κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε μετὰ ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη διαδικασία στὸν χρόνο καὶ τὸν χρόνο νὰ καταλήξουμε σὲ ἓνα ὀργανικὸ σύνολο ποὺ καλεῖται πόλη.
2. Τὰ ἀντίστοιχα φαινόμενα κοινωνικῆς καὶ ὕλικῆς διάρθρωσης ἐξελίσσονται σύμφωνα μὲ τὴ γενικώτερη τάση διαμόρφωσης τοῦ χώρου σὲ ὀργανικὸ σύνολο. Ὑπάρχει μὲ ἄλλα λόγια μιὰ δυναμικὴ τῆς ἐξέλιξης, δηλαδὴ ἓνα σύνολο προσδιοριστικῶν ἐπιδράσεων πέρα ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς δραστηριότητες.
3. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ, ἡ γενικώτερη νομοτέλεια ἐμφανίζεται σὰν ἡ συνισταμένη τῶν τάσεων ὁμαδικῆς καὶ ἀτομικῆς δράσης μέσα στὸν χρόνο καὶ τὸν χρόνο.

1. Μὲ τὴν ἐννοία τῆς πόλης ἀνέκαθεν συναρτᾶται ὁ πολιτικός καὶ κοινωνικός χαρακτήρας τοῦ οίκιστικοῦ φαινομένου. Πρβλ. Ἀριστοτ.: *Πολιτικά*, Πλάτ.: *Πολιτικός*.

Τέλος με τὰ σημερινὰ δεδομένα, ἡ σημαντικώτερη ἐξέλιξη τοῦ οἰκιστικοῦ φαινομένου σὲ σχέση με τὸ παρελθόν εἶναι ἡ πολυάριθμη ἐγκατάσταση νέων πληθυσμῶν στὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα καὶ τὰ προβλήματα οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς προσαρμογῆς ποὺ τὰ συνοδεύουν. Τὸ παραπάνω νέο στοιχεῖο μεταβολῆς μελετᾶται σὲ ἀντιστοιχία με τὶς προτιμήσεις γιὰ ἐγκατάσταση στὸ νέο περιβάλλον, τὴν ἐξέλιξη τῶν τιμῶν τῶν οἰκοπέδων, τὴν κοινωνικὴ προσαρμογὴ καὶ τὴν πολιτικὴ συμπεριφορά. Ἡ σημαντικώτερη ἐπιφύλαξη ποὺ μπορούμε νὰ διατυπώσουμε, εἶναι ὅτι οἱ παραπάνω περιπτώσεις ἀναλύονται συνήθως ἐκλεκτικά καὶ με τὰση νὰ ἀποδοθῇ μεγάλῃ σημασία σὲ καθαρά τεχνικὰ πλαίσια καὶ πέρα ἀπὸ κοινωνικὲς ἀντιστοιχίες. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι οἱ δυνατὲς λύσεις τῶν προβλημάτων καὶ οἱ συνέπειές τους νὰ παίρνουν στὴν πράξη ἐντελῶς ἄλλῃ διάσταση κάτω ἀπὸ τὰ σύγχρονα δεδομένα τοῦ οἰκιστικοῦ περιβάλλοντος καὶ τὴ δικαιοσύνη ὁλοκληρώσεώς του σὲ ἐνιαῖο ὀργανικὸ σύνολο. Ὁ χαρακτήρας λοιπὸν τῶν σύγχρονων οἰκιστικῶν φαινομένων ἐπιβάλλει νὰ ἀντιμετωπίζονται σὲ ἀντιστοιχία με τὴ γενικώτερη νομοτέλεια τὰ καθαρὰ τεχνικὰ προβλήματα. Αὐτὸ προσδίδει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον στὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἐπιδράσεις. Τέλος, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο ἐνέχει ἰδιαίτερη σημασία ἡ μελέτη τῶν προβλημάτων αὐτῶν στὰ πλαίσια τῆς γενικώτερης μεταβολῆς, ὅπου τὸ σύγχρονο οἰκιστικὸ φαινόμενο καταλήγει σὲ ἓνα ὀργανικὸ σύνολο, τὴν πόλη.¹

II

Σύμφωνα με ὅσα εἶπαμε πρὶν ἀπάνω ἡ ἐγκατάσταση νέων πληθυσμῶν στὰ σύγχρονα ἀστικά κέντρα περνάει ἀπὸ τὶς ἐξῆς σχηματικὰ φάσεις.

α) Πρώτη ἐγκατάσταση

Μὲ τὴν πρώτη αὐτὴ φάση ἔχουν σχέση τὰ σοβαρώτερα οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐπέκταση τοῦ χώρου, ἀνεξάρτητα ἀν ἔχουμε νὰ κάνουμε με ἓνα ἥδη ὀργανωμένον περιβάλλον ἢ ὄχι. Ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση νέου πληθυσμοῦ εἶναι ἄμεση στὶς τιμὲς τῶν οἰκοπέδων, στὶς κοινωνικὲς ἐπιλογές, στὶς δραστηριότητες καὶ φυσικὰ στὶς διαδικασίες προσαρμογῆς στὸ νέο περιβάλλον. Εἰδικά, ἡ προσαρμογὴ ἀκολουθεῖ μὴ περίπλοκη διαδικασία καὶ ἐπηρεάζεται ἀποφασιστικὰ ἀπὸ τὶς οἰκιστικὲς συνθήκες καὶ τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση. Συνήθως, οἱ μετανάστες προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν οἰκιστικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες ἀνάλογες πρὸς τὸ περιβάλλον τῆς μικρῆς οἰκιστικῆς μονάδας ἀπὸ ὅπου προέρχονται. Γι'

αὐτό, κοινωνικοὶ θεσμοὶ καὶ ἀξίες, ὅπως ἡ οἰκογένεια, με τὴν ὁποία συνδέεται ἡ τάση γιὰ ἰδιόκτητη οἰκογενειακὴ στέγη, οἱ διαπροσωπικὲς καὶ συγγενικὲς σχέσεις, κτλ., παραμένουν ἀσυνήθιστα ἰσχυροὶ γιὰ τὸ ἀστικὸ περιβάλλον μᾶς μεγαλοπόλης, ἐνῶ παράλληλα παρατηρεῖται εὐκολὴ προσαρμογὴ στὰ ἐξωτερικὰ καὶ μηχανικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν νέων συνθηκῶν διαβίωσης. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ διαστάσεις τοῦ νέου οἰκιστικοῦ συμπλέγματος εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες τοῦ μικροῦ οἰκισμοῦ προέλευσης τῶν μεταναστῶν, παρατηροῦνται συνήθως στὸ πρῶτο αὐτὸ στάδιο συμπτώματα κοινωνικοῦ προβληματισμοῦ καὶ πολιτικῆς συμπεριφορᾶς ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀντιφατικῶν αὐτῶν τάσεων.

Στὴν περίπτωση τῆς Ἀθήνας, ἡ μοζικὴ ἐγκατάσταση νέου πληθυσμοῦ καλύπτει τὴν τελευταία περίπου εἰκοσαετία καὶ συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ συνεχῆ ἐπέκταση καὶ κοινωνικὴ ἀναδιάρθρωση τοῦ χώρου. Τὸ σημαντικώτερο ἐξ ἄλλου χαρακτηριστικὸ τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ τάση γιὰ ἀπόκτηση οἰκογενειακῆς ἰδιόκτητης κατοικίας ἀπὸ ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα. Ἐστὶ ἡ ἐπιλογὴ τοῦ τύπου τῆς κατοικίας (π.χ. ἀπομακρυσμένοι οἰκίσκοι με περιβόλια) δηλώνει τὴν τάση μεταφύτευσης τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς μικρῆς κοινότητος στὸ νέο οἰκιστικὸ περιβάλλον, ἐνῶ ἡ κατανομή τῶν διαφορῶν τύπων κατοικιῶν ἐκφράζει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο χαρακτηριστικὸ τὴν κοινωνικὴ διαστρωμάτωση σὲ συνάρτηση με τὸν χώρο.

β) Προσαρμογὴ

Κάτω ἀπὸ ἀνάλογες συνθήκες ἀρχίζει ἡ δεύτερη φάση τῆς κοινωνικῆς προσαρμογῆς, ἥδη λείπουν τὰ φαινόμενα πρώτης ἐγκατάστασης. Τώρα ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται τὰ πρῶτα χαρακτηριστικὰ τῆς ὀριστικῆς διάρθρωσης τοῦ χώρου. Ἡ κατανομή τῶν ἀστικῶν λειτουργιῶν καὶ τοῦ πληθυσμοῦ, οἱ οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις καθὼς καὶ ἡ κινητικότητά, παύουν νὰ ἔχουν τὸν χαρακτηριστὴν τυχαῖον γεγονόταν καὶ μετατρέπονται σὲ ὀργανικὰ φαινόμενα, ποὺ ἔχουν σχέση με τὸν κοινωνικὸ χαρακτήρα τοῦ ἀστικοῦ χώρου.

Ἐστὶ ἡ κοινωνικὴ συμπεριφορά, ἀτομικοῦ ἢ συλλογικοῦ χαρακτήρα, σταδιακὰ μετατρέπεται, καί, στὸ μέτρο ποὺ αὐτὸ συμβαίνει, ὁλοκληρῶνεται ἡ κοινωνικὴ προσαρμογὴ τοῦ πληθυσμοῦ. Ἀφοῦ αὐτὴ ἄρχισε σὰν ἀπλὴ ἐπαγγελματικὴ ἀποκατάσταση καὶ σὰν προσπάθεια συγκερασμοῦ παλαιῶν καὶ νέων συνθηκῶν ζωῆς, τώρα φαίνεται περισσότερο ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸ νέο οἰκιστικὸ περιβάλλον ποὺ δημιουργήθηκε, καὶ αὐτὸ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν πολιτικοποίηση τῶν σχέσεων. Σ' αὐτὸ βοηθοῦν οἱ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις ποὺ προέκυψαν στὴν πρώτη φάση διαμόρφωσης τοῦ ἀστικοῦ χώρου.

Οἱ πολιτικὲς ὅμως διαδικασίες ἀποτελοῦν ἀκόμα ἐδῶ τὴν ἐκφραση δύο ἀντιφατικῶν τάσεων, δηλαδή

1. Παίρνουμε τὴν πόλη σὰν τὸ κατ' ἐξοχὴν ὀργανικὸ σύνολο. Πρβλ. Μ. Poète: *Introduction à l'urbanisme*, Ed. Anthropos, Paris, 1972.

βρίσκονται κάτω από την επίδραση από το ένα μέρος του μαζικού χαρακτήρα της συμβίωσης στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις, ενώ από το άλλο μέρος το παλιό θεσμικό πλαίσιο της μικρής κοινότητας δεν έχει εκλείψει. Η πολιτική λοιπόν συμπεριφορά στη δεύτερη αυτή φάση δεν έχει ακόμα ταξικό χαρακτήρα, αλλά κάτω από τις επιδράσεις της δυναμικής μεταβολής του χώρου και των μαζικών φαινομένων, που λαμβάνουν χώρα έκει, οδηγεί στην ταξική διάρθρωση του χώρου αυτού.

Στην περίπτωση της Αθήνας, η πολιτική συμπεριφορά, κατά τη δεύτερη αυτή φάση, προσδιορίστηκε αρχικά από διαπροσωπικές σχέσεις, στα πλαίσια ατομικών και οικογενειακών συμφερόντων, κάτω από την ισχυρή επίδραση του παραδοσιακού κοινωνικού πλαισίου που διαμορφώθηκε στην πρώτη φάση, χωρίς αυτό να εξαφανίζει τα κινήματα μαζικού χαρακτήρα, που αποτέλεσαν όχι μόνο έκφραση του νέου κοινωνικού περιβάλλοντος, αλλά και προϋπόθεση για την προοδευτική απόκτηση ταξικής συνείδησης.

Ο τύπος της κατοικίας, ή μάλλον οι δύο επικρατέστεροι τύποι κατοικίας—ή μικρή μονοκατοικία και η πολυκατοικία—και η κατονομή τους στον χώρο, έπαιξαν και στη φάση αυτή το ρόλο πρωταρχικό στην περίπτωση της Αθήνας, όχι μόνο για τις κοινωνικές διακρίσεις που εκφράζουν αλλά κυρίως για το γεγονός ότι αποτέλεσαν την εκδήλωση μιας εντονότερης τάσης για ιδιοκτησία με βάση την οικογένεια. Έτσι η διαδικασία κοινωνικοποίησης φαίνεται επιρρεασμένη από τις οικογενειακές δραστηριότητες και σχέσεις, πράγμα που ευνόει μία σχετική κοινωνική απομόνωση και έλλειψη δραστηριότητας σε ευρύτερα κοινωνικά πλαίσια.¹

γ) Ταξική κοινωνία και πολιτική συμπεριφορά

Τελικά ο συντονισμός των αντιφατικών τάσεων εξασφαλίζεται με την οργανική διάρθρωση του αστικού χώρου. Έτσι άλλωστε όριστικοί καθίστανται οι τάσεις κοινωνικής κατανομής του πληθυσμού και άνακατανομής των αστικών λειτουργιών, που αποτελούν προϋποθέσεις για την κοινωνικοποίηση. Όμως, παράλληλα, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για ταξική διάρθρωση του χώρου κάτω από τις αντικειμενικές συνθήκες των συμμερικτών αστικών

1. Αντιγράφουμε εδώ τη μαρτυρία του H. Lefebvre πάνω σ' αυτό το θέμα: «Για τις συνοικίες από μονοκατοικίες και τα πρόστατα εργατικών πολυκατοικιών, οι συντετακτές διαυπώνων επικρίσεις που είναι πραγματικά κατηγορητήρια: Η πατερναλιστική ιδεολογία δεν διαχωρίζει τις κοινωνίες σε άτομα σύμφωνα με το ατομικιστικό πνεύμα τις παρουσιάζει περισσότερο σαν ένα σύνολο μονάδων, ένα άθροισμα οικογενειών. Η παραπάνω ιδεολογία αποδεικνύεται τόσο πιο πολύ ένοχη και καταστρεπτική για την κοινωνική ζωή, όσο οι μ' αυτό τον τρόπο συνανθρωπισμένοι άνθρωποι έχουν λιγότερες κοινές παραδόσεις αστικής ή μη αστικής ζωής.» Πρβλ. H. Lefebvre: *Du rural à l'urbain*, Ed. Anthropos, Paris, 1972, σελ. 111.

κέντρων, που χαρακτηρίζονται από τη μεγάλη έκταση του κατοικημένου χώρου και τη μαζική μορφή των πληθυσμιακών κινήσεων.

Η ταξική διάρθρωση του χώρου συμβαδίζει εξ άλλου με την τελική φάση της διαδικασίας κοινωνικοποίησης, όπου η πολιτική συμπεριφορά κάτω από την επίδραση των δύο παραπάνω χαρακτηριστικών του σύγχρονου αστικού χώρου μετατρέπεται σταδιακά σε ταξική δράση. Η τελευταία προσδίδει ανάλογο κοινωνικό χαρακτήρα στο οικιστικό περιβάλλον. Θα ιδούμε στη συνέχεια τις προϋποθέσεις που έχουν δημιουργηθεί για την τελική διαμόρφωση της Αθήνας.

Σάν γενική διαπίστωση προκύπτει εδώ ότι η διαμόρφωση του σύγχρονου οικιστικού περιβάλλοντος προχωρεί παράλληλα με την κοινωνικοποίηση, δηλαδή την ένταξη του πληθυσμού σε νέα πλαίσια κοινωνικών αξιών και δραστηριοτήτων. Το τελευταίο στάδιο της διάρθρωσης του χώρου είναι, σύμφωνα με όσα είπαμε, η σύγχρονη πόλη με ταξικό χαρακτήρα. Αυτό συμπίπτει με το τελευταίο στάδιο κοινωνικοποίησης που είναι η απόκτηση ταξικής συνείδησης. Η ταξική συνείδηση είναι λοιπόν το σύνδρομο της οικιστικής ολοκλήρωσης. Το πρότυπο της σύγχρονης πόλης έχει κατά συνέπεια ταξική δομή, και αυτό ακριβώς το στοιχείο είναι η προϋπόθεση για μία δυναμική μεταβολή των σύγχρονων αστικών κέντρων.² Η ύπαρξη μιάς δυναμικής προϋποθέτει πράγματι μία κοινωνική ιεράρχηση των τμημάτων του αστικού χώρου καθώς και ένταξη της πόλης στο ευρύτερο γεωγραφικό περιβάλλον.

III

Η έμπειρία από την εξέλιξη της Αθήνας μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μάς οδηγεί σε ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις λόγω της ιδιομορφίας της. Ο νέος πληθυσμός από τις έπαρχιες ακολούθησε μία διαδικασία αυθόρμητης εγκατάστασης και προσαρμογής. Το ρεμά των μεταναστών αυτών προς την Αθήνα ήταν εξαιρετικά μεγάλο με αποτέλεσμα να έχουμε σχεδόν διπλασιασμό του πληθυσμού τα τελευταία είκοσι χρόνια.³

Από όσα προαναφέραμε προκύπτει πως η Αθήνα έχει ξεπεράσει τις δύο πρώτες φάσεις που κατά ένα μέρος συμπίπτουν άλλωστε χρονικά, αφού η δεύτερη φάση άρχισε ενώ η πρώτη, που κατέλαβε όλη την είκοσατη αυτή περίοδο, δεν είχε ακόμα τελειώσει. Ειδικά στην πρώτη φάση της αρχικής εγκατάστασης παρατηρήθηκε μία υπερβολική επέκταση του κατοικημένου χώρου που ήταν αποτέλεσμα προτίμησης, όπως είδαμε, των μεταναστών για ιδιότητα

2. Πρβλ. E. Sorocoss: *La morphologie sociale du Pirée à travers son évolution*. Διδακτορική διατριβή, Παρίσι, 1974.

3. Άπογραφή 1951: Περιοχή πρωτεύουσας (ΤΑΠ) 1.378.586 κάτοικοι. Άπογραφή 1971: Περιοχή πρωτεύουσας (ΤΑΠ) 2.540.000 κάτοικοι (Στοιχεία άπογραφών ΕΣΥΕ).

τες μονοκατοικίες—κατ' ανάγκην μικρές, συνήθως παράνομα κτισμένες και χωρίς άνεσεις. Η δεύτερη φάση χαρακτηρίζεται από την έντονη ανάπτυξη και την ανοικοδόμηση σε ύψος στον κεντρικό κυρίως δήμο (Αθηναίων).

Με την ανάπτυξη εξ άλλου ο κοινωνικός διαφορισμός των συνοικιών έγινε εξαιρετικά έντονος, αφού στις νέες συνοικίες με τις πολυκατοικίες συγκεντρώνονται υψηλά και μέσα εισοδήματα και οι περιφέρειες εξακολουθούν να φιλοξενούν κατά προτίμηση πρόσφατους μετανάστες με χαμηλά εργατικά εισοδήματα. Αν λάβουμε υπ' όψη και την αντίστοιχη κατανομή των άστικών λειτουργιών (βιομηχανικές ζώνες, τριτογενείς δραστηριότητες, κτλ.), μπορούμε να πούμε ότι η δεύτερη φάση στην περίπτωση της Αθήνας κατέληξε:

α) Σε έντονη κοινωνική πόλωση με βασικές κοινωνικές διαφορές ανάμεσα στις ανατολικές και δυτικές συνοικίες.¹

β) Στη συγκέντρωση των λειτουργιών με τριτογενή χαρακτήρα (δηρεσίες, αποφάσεις, κτλ.) στο κέντρο της Αθήνας και τη μετατροπή της πρωτεύουσας σε μονοκεντρική πόλη.

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω δεδομένα και τις διαπιστώσεις μας στις ενότητες Ι & ΙΙ, μπορούμε να προδιαγράψουμε μία νέα φάση που φαίνεται να αρχίζει για την Αθήνα και που θα εξελιχθή κάτω από την επίδραση των εξής παραγόντων:

1. Της κοινωνικής κατανομής που υπάρχει στον χώρο.
2. Της συγκέντρωσης δραστηριοτήτων και λειτουργιών.
3. Των επικρατέστερων κοινωνικών δραστηριοτήτων που ξεκινούν με βάση, όπως είδαμε, τις οικογενειακές δομές και την ιδιόκτητη κατοικία.

Οι τρεις παραπάνω παράγοντες αποτελούν τις βασικότερες, από ό,τι φαίνεται, προϋποθέσεις για τη μεταβολή και την τελική διαμόρφωση του χώρου. Αν οι δυο πρώτοι φαίνεται εξ άλλου να αποτελούν τις κλασικές προϋποθέσεις έντονης ταξικής διάρθρωσης του χώρου, που αρχίζει από τώρα να διαφαίνεται, ο τρίτος παράγοντας είναι όπωσδήποτε ανασταλτικός στο σημείο αυτό. Αλλά σε καμμία περίπτωση οι οικογενειακές δομές δεν ήπρξαν αρκετά

άνθεκτικές στα προχωρημένα στάδια κοινωνικοποίησης, πολύ περισσότερο μάλιστα εδώ που σε συνάρτηση με τους τύπους κατοικιών κάνουν αδρότερες τις κοινωνικές διακρίσεις στον χώρο.

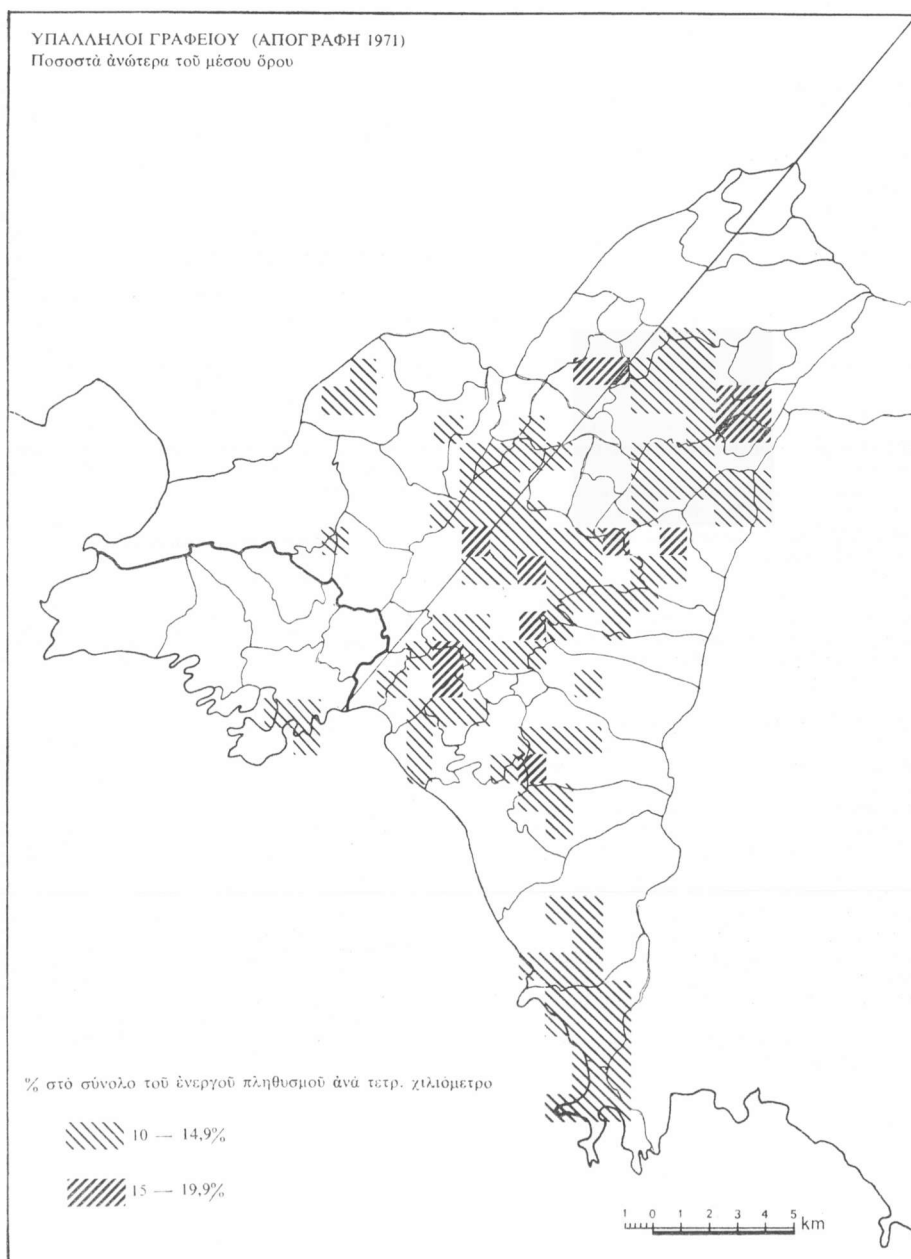
Η σημερινή δομή του άστικού πλέγματος χαρακτηρίζεται από έντονους κοινωνικούς διαφορισμούς, από άκρατες ανισότητες και δυσμενείς επιλογές στους τύπους της κατοικίας, από υπερβολική και μη ορθολογική συγκέντρωση των άστικών λειτουργιών, τέλος από γενικότερη δυσμενή διάρθρωση του χώρου. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια ή προσκόλληση σε παραδοσιακές αξίες τείνει να μετατραπεί σε δδνηρή εμπειρία στο μέτρο που οι συνθήκες της μικρής κοινότητας καταντούν ανέφικτες στον χώρο της σημερινής πρωτεύουσας. Οι ταξικές ανακατατάξεις θα είναι στο μέλλον το αποτέλεσμα τέτοιων αντιθετικών τάσεων; Η άμεση συμμετοχή του πολίτη σε διαδικασίες που θα εμπνέονταν από μια κοινωνική πολιτική δεν θάταν άραγε ο καλύτερος τρόπος προσαρμογής του;

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Fr. Engels: *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*.
2. H. Lefebvre: *La pensée marxiste et la ville*, Paris, 1972.
3. H. Lefebvre: *Du rural à l'urbain*, Anthropos, Paris, 1970.
4. H. Lefebvre: *Le droit à la ville*, Anthropos, Paris, 1968.
5. M. Castels: *La question urbaine*, Maspero, Paris, 1972.
6. M. Castels: *Les luttes urbaines*, Paris, 1974.
7. A. Lipietz: *Le tribut foncier urbain*, Maspero, Paris, 1974.
8. M. Halbwachs: *La classe ouvrière et les niveaux de vie*, Paris, επανέκδ. 1970.
9. P. George: *Précis de géographie urbaine*, PUF, Paris, 1969.
10. P. George: *Sociologie et géographie*, PUF, Paris, 1966.
11. E. W. Burgess: *The Growth of the City*, Chicago University Press.
12. J. F. Besson: *L'intégration urbaine*, Paris, 1970.
13. Danfield and Wilson: *City Politics*, Harvard University Press, 1965.
14. R. Ledrut: *L'espace social de la ville*, Anthropos, Paris, 1968.
15. *Revue Sociologie de travail : Politique urbaine* (ειδική έκδοση 1969, 1970).
- * B. Kayser: *Géographie humaine de la Grèce*, PUF, 1964.
- * G. Burgel: «Δομικά χαρακτηριστικά της Περιοχής Πρωτεύουσας» περιοδικό *Κοινωνιολογική Σκέψη*, τεύχος 2-3, 1966.
- * E. Sorococ: *La morphologie sociale du Pirée à travers son évolution*, Διδασκ. διατριβή, Sorbonne, 1974.

1. Με γραμμή διαχωρισμού από ΝΑ προς ΒΑ, όπως φαίνεται στους σχετικούς χάρτες Ι ως ΙΙ.

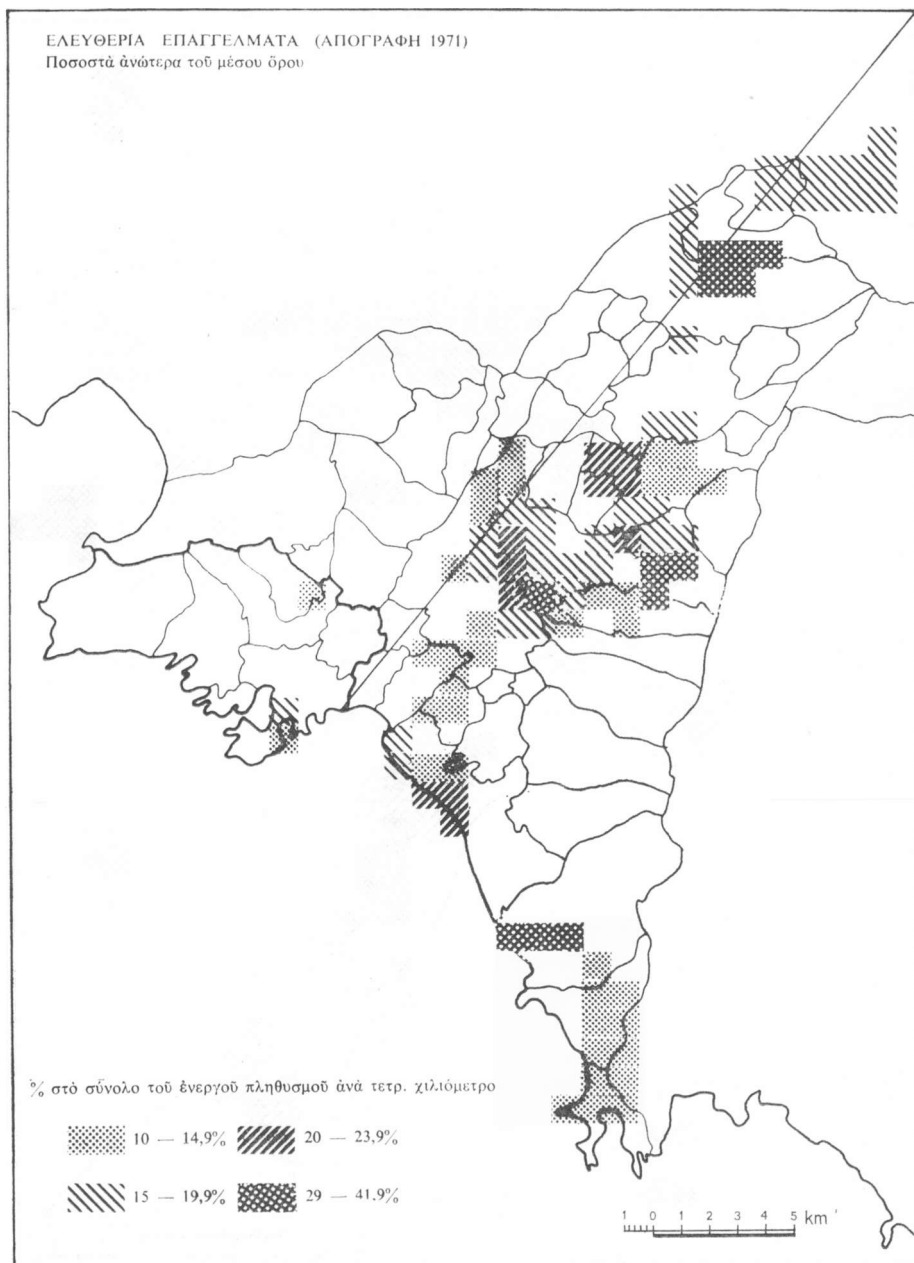
* Βιβλιογραφία σχετική με την Αθήνα.

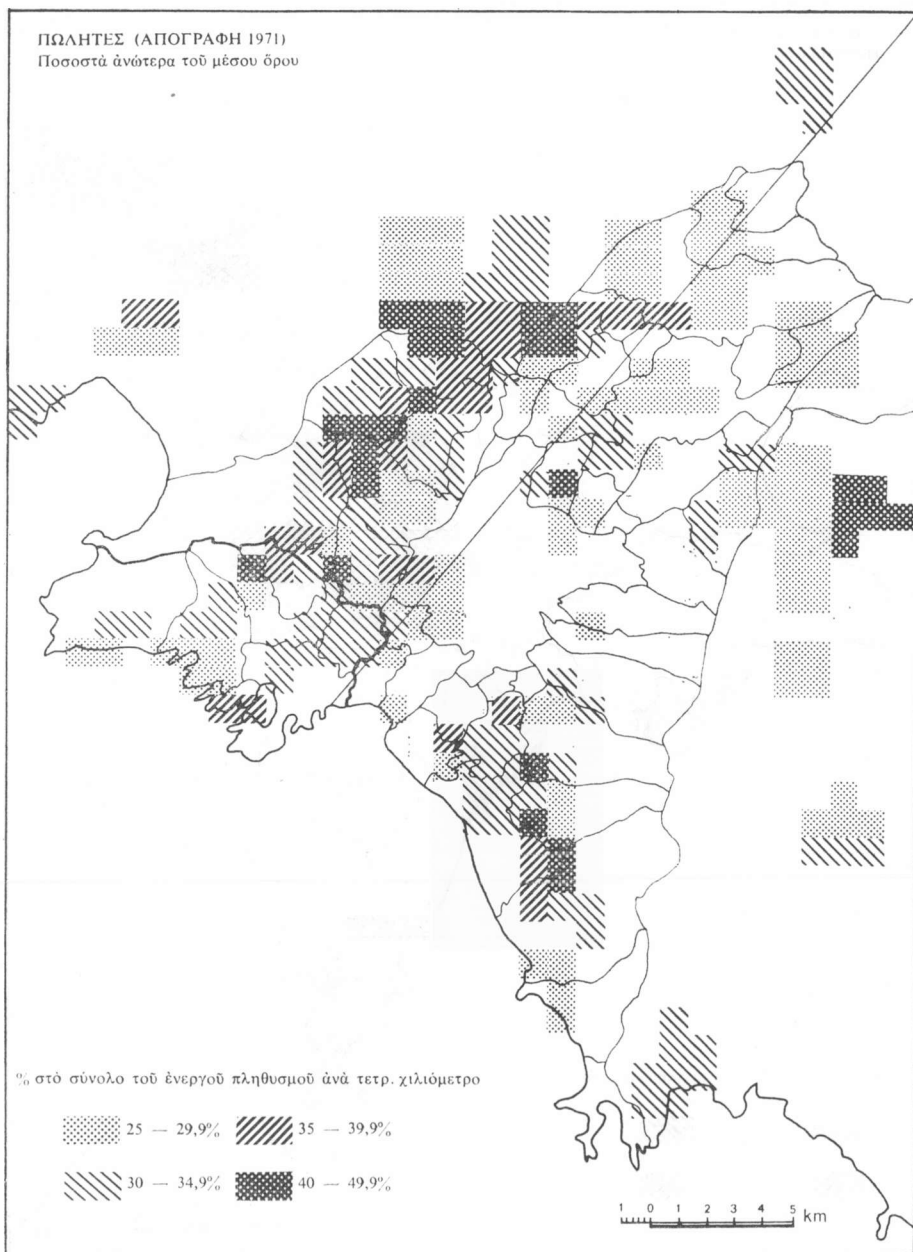

ΧΑΡΤΗΣ 2

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ (ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971)

Ποσοστά άνωτέρα του μέσου όρου

ΧΑΡΤΗΣ 4

